

NAGLIS KARDELIS
Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: Antikos ir Viduramžių filosofija, klasikinės filosofijos refleksija šiuolaikinėje filosofijoje, kalbos filosofija, mokslo filosofija, religijos filosofija, antikinė kultūra, antikinė literatūra, senosios kalbos, civilizacijų istorija.

LENGVI LIETUVIŲ KALBOS SPARNAI¹

Mums, lietuviams, gimtoji kalba nėra sunki našta, lemties užkrauta ant pečių ir lenkianti prie žemės lyg sunkus akmuo. Ne – tai lengvi sparnai, keliantys mus aukščiau nei kitų kalbų, kurias savo gyvenime išmokstame vėliau, sparnai. Gimtosios kalbos sparnai lengvesni, nes jų nereikia užsidėti ant rankų kaip Ikarui – jie mums duoti pačios prigimties ir auga mums iš pečių, o pakilus aukštai nesutirpsta lyg vaškas. Tai prigimtinis mūsų turtas – sparnai, keliantys mus iki dvasios aukštybių ir nešantys tolimiausių prasmės horizontų link.

Deja, mes dažniausiai pamirštame, kad turime šiuos nuostabius dvasios sparnus, ir per gyvenimo lauką velkame gimtąją kalbą lyg sunkų akmenį. Ne tik paprasti mirtingieji, prislėgti kasdienės buities naštos, bet ir mokslingi kalbos bei rašto žmonės – tie, kurie privalėtų skraidyti kalbos sparnais, dažniausiai svarsto apie kalbą pernelyg buitiškai ir instrumentiškai, teigdami, kad kalba – tai paprasčiausia *komunikacijos* priemonė, nes būtent tokia esanti pagrindinė jos funkcija. Koks nykus ir seklus yra toks kalbos prigimties įsivaizdavimas, nesunku suvokti atkreipus dėmesį į tai, kad žodis „komunikacija“, kilęs iš lotyniško daiktavardžio *communicatio* ‘dalijimasis, bendravimas, perdavimas, perteikimas’, atskleidžia, jog komunikacija tėra formalus dalijimasis tuo, kuo mes nesame vieni kitiems įsipareigoję: tai tartum dalijimasis kažin kuo, kas gali būti naudinga, bet šiuo dalyku dalijamasi vien formaliai, be dvasinio ryšio ir įsipareigojimo, kurio vien šiaip komunikuodami dažniausiai nejaučiame. Beje, pripažinti ar pernelyg akcentuoti tik pažintinę, *kognityvinę*, kalbos funkciją taip pat būtų pernelyg maža: kalbos reikšmę apribodami vien pažinimo sritimi mes

---

¹ Šis straipsnis buvo skelbtas žurnale *Metai*, o jo fragmentai skaityti per Spaudos pusryčius 2017 m. gegužės 8 d. *Acta Linguistica Lithuanica* redakcinės kolegijos nuomone, šį tekstą dera paskelbti ir kalbotyros žurnale.

tinkamai nesuvoktume kalbos prigimties ir neįvertintume šių dvasios sparnų vertės paskiram žmogui ir tautai.

Svarstydami apie kalbą ontologiniu požiūriu, pabrėždami jos išsakniumą būtyje, mes kalbame jau ne šiaip apie *komunikaciją* – vien grynios informacijos perteikimu grįstą bendravimą, o apie *komuniją* – tikrąją ir pilnatvišką bendrystę, žmonių bendrystę tokiu lygmeniu, kuris mus įpareigoja visa mūsų esybės ir dvasinės savasties apimtimi. Tai yra ta tikroji gimtosios kalbos stichijoje patiriama dvasinė bendrystė, apie kurią tyliais išmintingais žodžiais, be įmantrių teorinių sąvokų, byloja senosios lietuvių literatūros autoriai ir šiuolaikiniai lietuvių poetai bei prozininkai. Bet galvoje turiu ne tik rašytojus – kiekvieno lietuvių širdyje tas kalbos, kaip visų mūsų *komunijos kalboje* ir mus visus suartinančio *prasmų bendrystės lauko*, suvokimas yra labai gyvas, labai artimas.

Garbus mūsų filosofas Antanas Maceina yra minėjęs, kad kiekviena kalba atveria unikalų požiūrį į pasaulį, savitą pasaulio matymo kampą – ši mintis pirmąkart buvo išsakyta vokiečių kalbos filosofo, iškilaus mąstytojo Wilhelmo von Humboldto ir vėliau plėtota A. Maceinos, pradėjusio profesionaliosios lietuvių kalbos filosofijos tradiciją. Būtent A. Maceina savo darbais, skirtais lietuvių kalbos filosofijai, parodė, kaip originaliai ir giliai įmanoma mąstyti apie lietuvių kalbą filosofiniu požiūriu, išryškinant lietuvių kalbos atveriamo pasaulio matymo kampo savitumą.

Bet šįkart norėčiau pasvarstyti apie kitą, nors su filosofija ne mažiau susijusį dalyką – apie gimtosios kalbos parodomą mūsų artimumą ir tolimumą nekalbinei, anapus kalbos esančiai, tikrovei, taip pat apie kai kurias kitas, ypač skaudžiai aktualias, problemas, susijusias su gimtosios kalbos likimu.

Pradėsiu nuo pastabos, kad kalba – tai *prigimtinis* (natūralus, gamtinis) ir *kultūrinis* organizmas tuo pat metu. Kalbos sąsaja su *prigimtimi* akivaizdžiai matyti kiekvieną kartą, kai tariame visiems mums be galo mielą ir brangų lietuvišką žodžių junginį „gimtoji kalba“. Įgimtumas yra esminis gimtosios kalbos bruožas. Juolab kad kalba kartu yra ir *universaliausia visų kultūrinių prasmų egzistavimo terpė*. Gimtosios kalbos unikalumas ir, sakytume, išskirtinis ontologinis jos bruožas, gyvybiškai svarbus kiekvieno žmogaus egzistencijai, yra tas, kad *gimtoji* kalba ja kalbančiojo patirtyje sujungia *prigimtinę* ir kultūrinę plotmes – sujungia taip, kaip to nepajėgtų padaryti jokia *negimtoji* kalba, ateinanti į mūsų pasaulį tik iš gryniosios kultūros ir tik per kultūrą.

Tačiau kartu svarbu įsisąmoninti, kad ne tik visa tai, ką tradiciškai siejame su kultūra, kultūrine steigtimi bei kultūrine pastanga, bet ir pačius prigimties dalykus privalome laikyti ne tiek savaime suprantamomis egzistencijos duotimis, kiek užduotimis – tuo, ką, būdami gavę iš gamtos ir turėdami iš prigimties, turime toliau kultivuoti ir išskleisti asmeninėmis savo pačių pastangomis,

išmone ir atkakliu darbu, idant lietuviškosios prigimties daigai mūsų gyvenimuose išsiskleistų įstabiais lietuvių kultūros žiedais.

Gimtosios kalbos prigimtiškumas lemia ir tai, kad ji vienintelė yra pajėgi mums atverti absoliučiai autentišką kalbiškai medijuotos patirties tikrumą ir kiekvieno iš mūsų asmeninės egzistencinės laikysenos natūralumą. Būtent gimtoji kalba, būdama universaliausia visų kultūrinių prasmų gimimo bei egzistavimo terpė, vienintelė įstengia mums suteikti galutinį žmogiškosios egzistencijos ir visos tikrovės interpretavimo kontekstą, kurio jau neįmanoma – ir nebūtina – toliau plėsti jokiais priemonėmis. Teikdama mums šį galutinį visos tikrovės ir mūsų pačių būties interpretavimo kontekstą, kartu su mūsų egzistencinės laikysenos natūralumu gimtoji kalba mums suteikia ir būtiškosios pilnatvės jausmą – tokį jausmą, kurio nepajėgtų dovanoti joks kitas dalykas pasaulyje. Būtent šią nepakartojamo jausmo lydimą pilnatvės būseną galime laikyti esminiu išsipildžiusios autentiškos būties bruožu.

Svarstydami apie kalbos ontologiją mintyje turime filosofinę kalbos sąsają su būtimi, bet būties neturėtume suvokti kaip buities, kurios našta mus lenkia prie žemės, arba kaip vien fizinio egzistavimo ar šiaip kokio nors banalaus, vegetavimą primenančio žmogiškojo gyvavimo: tikrąją, visais atžvilgiais pilnatvišką, išsipildžiusią ar vedančią išsipildymo link būtį turėtume mąstyti kaip tokį žmogaus buvimo pasaulyje būdą, kuris atvertų *galutinės prasmės horizontą* – tokį horizontą, kurį pasiekus jau nereikėtų kito, dar tolimesnio, horizonto ir kito, dar platesnio, konteksto, paaiškinančio siauresnįjį. Kalba – visų pirma gimtoji kalba – mums kaip tik ir atveria tokią mūsų būties ir savimonės perspektyvą, kuri mus įprasmina iki galo, pilnatviškai, realizuodama mūsų dvasinio tobulėjimo galimybes iki galutinės teleologinės mūsų ribos, – būtent todėl išsipildymo akimirką mes ir pajaučiame, kad platesnio konteksto mums jau nebereikia. Tokį jausmą mes vadiname laimės patirtimi, pilnatve.

Nors, viena vertus, kalbos kontekstas yra visas pasaulis, kurį natūraliai suvokiame kaip platesnį už kalbą ir tartum aprėpiantį ją iš išorės, vis dėlto, pažvelgę kiek kitaip, galime įsitikinti, jog tam tikru atžvilgiu pati kalba – ypač gimtoji – yra viso likusio pasaulio kontekstas. Kalbos ribos kartais būna platesnės už pasaulio ribas, todėl ji pajėgi įprasminti ne tik mūsų egzistenciją, bet ir visą pasaulį. Gimtoji kalba – tai galutinė mūsų prasmės horizonto riba.

Mąstydami apie kalbos ir pasaulio ryšį turime atsižvelgti į kalbai būdingą prigimties (natūros) ir kultūros dialektiką, atskleidžiančią, kad gimtąją kalbą, kurią turime iš prigimties, *natūraliai*, mes esame pajėgūs toliau kurti sąmoningomis kultūrinėmis savosios dvasios pastangomis ir pasitelkti ją kaip galingą ginklą, kuriuo savąją būtį giname nuo beprasmybės invazijų. Bet ar tikrai gimtoji kalba gali tapti mūsų ginklu? Pamėginkime kiek išsamiau panagrinėti šį klausimą, prisimindami ankstesnę mūsų užuominą apie tai, kad būtent gimtoji

kalba mums suteikia galimybę labiausiai priartėti prie pasaulio ir, jei reikia, labiausiai nuo jo nutolti; artimiausiai susidraugauti su pasauliu ir, jei tai tampa neišvengiama, labiausiai jo atžvilgiu susvetimėti.

Kalba mus pajėgia artinti prie pasaulio, kai jis mums rodosi mielas ir todėl mes trokštame prie jo kiek įmanoma labiau priartėti. Kita vertus, kalba įstengia mus atitolinti nuo pasaulio saugiu atstumu, kai jis, apsiareiškęs brutaliais pavidalais, mums staiga pasidaro nemielas. Nuo pasaulio baisumų mus apsaugo poezija – poetinio žodžio stichija, išbandymų akimirką priglaudžianti mus lyg nauji jaukūs namai, tampantys mums nauju pasauliu ir nauja tikrove. Ypač gimtoji kalba suteikia mums galimybę vaikščioti labai įvairiu atstumu nuo pasaulio. Antai ji leidžia priartėti prie nekalbinės tikrovės – daiktų tikrovės – arčiau nei bet kuri kita kalba, nes, tardami gimtosios kalbos žodžius, prie kurių nuo pat vaikystės esame pripratę taip, lyg jie būtų atskiri to paties tikroviško pasaulio daiktai, visiškai sutampantys su jų įvardijamais nekalbinės tikrovės daiktais, mes savo mintyse matome jau ne tariamus žodžius, o pačius daiktus.

Galėtume pasakyti radikaliau: tardami gimtosios kalbos žodžius mes iš tiesų ištariame ne juos, o pačius jais įvardijamus daiktus. Sakytume, gimtoji kalba mums suteikia galimybę byloti ne žodžiais, o pačiais daiktais – juk antai tardami žodį „medis“, prie kurio nuo vaikystės esame pripratę taip, kad jo paties jau nepastebime ir dėl to instinktyviai sutapatiname su pačiu jo įvardijamu gyvu daiktu – medžiu, mes savo mintyse ar vaizduotėje iš karto ir matome medį, o ne žodį „medis“. Tardami bet kurį gimtosios kalbos vardažodį mes savo vaizduotėje iš karto regime anapus jo esantį ir jo įvardijamą daiktą. Gimtąja kalba ištarti žodžiai mums atveria autentiškiausią nežmogiškos tikrovės suvokimą, koks tik apskritai įmanomas žmogui. Kalbant bet kuria kita – ne gimtąja – kalba, atstumas iki nežmogiškų daiktų ir viso iš jų sudaryto nežmogiškojo pasaulio visada išlieka didesnis. Tardami svetimios kalbos žodžius mes nepajėgiame priartėti prie nežmogiškojo pasaulio tiek, kiek norėtume.

Kita vertus, galime mąstyti apie kalbą kaip apie poetinės kūrybos terpę. Panašiai kaip apskritai jokia poezija neįmanoma be kalbos, taip ir iš tiesų *autentiška* poezija neįmanoma be *gimtosios* kalbos. Poetai dažnai kuria ne tik gimtąja kalba, bet ir įvairiomis svetimomis kalbomis, tačiau giliausios poetinės išvalgos, giliausi jausminiai niuansai atsiveria tik tai tariant gimtosios kalbos žodžius. Poezijos pasaulis tikrai labai savitas ir nepanašus į jokią kitą – Josifas Brodskis ir Tomas Venclova yra ne kartą išvalgiai pastebėję, kad kalbos ir poezijos pasauliai yra absoliučiai autonomiški ar net autarkiški. Žodžiai pajėgūs kurti alternatyvią tikrovę, ir ši gali tapti atsvara „tikrajam“ pasauliui, kuris vienu ar kitu gyvenimo momentu, ypač užklupus sunkiems išbandymams, dažnai pasirodo nemielas, neprasmingas, brutalus, atstumiantis. Jei pasaulis mus papiktina, mes turime galimybę pasitraukti į kitą, alternatyvų, kurių mums dovanoja poezija.

Tad kiekvieną kartą, kai mums iškyla egzistencinė būtinybė pasitraukti nuo pasaulio saugiu atstumu į kitą, alternatyvų, pasaulį, mes ir vėl galime kreiptis į gimtąją kalbą. Bet kuria kita – ne gimtąja – kalba kuriama poezija, stokodama autentikos, būdingos poezijai, parašyti pačios prigimties dovanota kalba, jau nėra pajėgi sukurti tokios radikali ir tokios ontologiškai autonomiškos alternatyvos esamam pasauliui, todėl ir neįstengia mūsų atitolinti nuo brutaliais pa-vidalais atsivėrusio pasaulio tiek, kiek norėtume.

Labai svarbu suvokti kalbą kaip gyvą, nuolat augantį organizmą. Kad geriau suprastume sąsają tarp kalbos *prigimtiškumo* ir kalbai būdingų *augimo* galių, de- ra atkreipti dėmesį į tai, kad pati prigimtis senovės graikų buvo suvokiama ne statiškai ir ne daiktiškai, kaip kažin kokia jos raidoje sustabdyta ir visiems lai- kams užbaigta duotis, o procesualiai – tuo pat metu ir kaip *augimo procesas*, ir kaip *augimo rezultatas*, nuolat atsinaujinantis paties augimo proceso metu. At- kreipsime dėmesį į tai, kad graikiškas daiktavardis *phusis* ‘prigimtis; gamta’ yra padarytas iš šaknies *phu-*, iš kurios padarytas ir graikiškas veiksmazodis *phuō* ‘auginti’ bei pasyvinė jo forma *phumai* ‘būti auginamam; augti’. Beje, tą pa- čią indoeuropietišką šaknį atpažįstame ir lietuviškame veiksmazodyje *būti* bei daiktavardyje *būtis* – tai itin svarbi aplinkybė, kurią privalome turėti galvoje svarstydami apie kalbos *ontologiją*, *būtiškuosius* kalbos pamatus.

Tad pačios kalbos išmintis mums liudija, kad augimo semantika yra labai svarbi mąstant apie bet kokią – taip pat ir kalbos – prigimtį. Kalba – tai gy- vas organizmas, tveriantis tūkstančius metų, o kiekvienas žodis – įspūdinga gyvoji fosilija, turinti ne šiaip kelių tūkstantmečių istoriją, o kelių tūkstan- tmečių senumo *nepertaukiamą gyvos raidos istoriją*. Nors pačios lietuvių kalbos dar nebuvo tais laikais, kai atsirado indoeuropietiškos šaknys, jos yra puikiai išsaugotos – sakytume, kažin kokios kalbinės paleontologijos būdu užsikonser- vavusios – lietuviškuose žodžiuose. Itin archajiškus gimtosios kalbos žodžius turime suvokti ne tik kaip tam tikrus *jau baigusius augti* kalbinės prigimties or- ganizmus, liudijančius tam tikrą minties ir jos kalbinio įforminimo rezultatą – juo labiau ne tik kaip atšalusią ir į kietą akmenį sustingusią kadaise lyg magma karštos bei tokios kalbinės masės uolieną, bet ir kaip *toliau augančius ir visų mūsų toliau auginamus*. Gimtosios kalbos žodžiai, iki šiol tebeaugantys ir mūsų auginami kaip savitos kalbinės prigimties organizmai, pačia vis dar plazdančia savo gyvastimi mus įpareigoja juos ginti ir saugoti. Visi drauge jie iškyla prieš mus vienu gyvu kalbiniu kūnu – kaip įsakmus raginimas toliau plėtoti gimtąją kalbą, nes ji nėra nei mirusi, nei mūsų protėvių visiems laikams užbaigta – ji nuolat auga ir vystosi, kerodama galingu lietuviškos dvasios ažuolu.

Kalbai būdinga sudėtinga statikos ir dinamikos dialektika. Jei apie kalbą mąstome jos sistemos, sinchroniškai fiksuoto jos pjūvio požiūriu, be abejo, esa- me priversti ją suvokti kaip statišką, tačiau privalome nepamiršti, kad tokia

momentinė kalbos raidos fiksacija, verčianti žvelgti ne į gyvą augančio kalbos ažuolo kamieną, o į vieną ar kitą jo nupjauto kamieno (be abejo, nupjauto ne tikrovėje, o kalbos teoretiko mintyse) skerspjūvį, fiksuojantį tik kurį nors vieną sinchroninį kalbos sistemos pjūvį, savo esme yra grynai instrumentinis veiks-
mas, palengvinantis teorinį tikroviškų kalbos procesų suvokimą, bet savaime turintis mažai ką bendra su pačia kalbos tikrove. Kalba, mąstoma kaip statiška sinchroninė sistema, yra veikiau abstrakti teorinė idealizacija nei tai, kas iš tiesų egzistuoja pačioje tikrovėje, nes, kaip jau minėjome, savo prigimtinė esme kalba yra veikiau dinamiška nei statiška. Be to, apie kalbą, ypač gimtąją, būtina mąstyti ne tik iš kalbos, kaip teorinės analizės objekto, bet ir iš kalbos subjekto požiūrio taško. Viena vertus, kalba auga tarsi savaime – tam tikru atžvilgiu ne mes auginame kalbą, bet ji augina mus, ir ne tiek mes kalbame kalba, kiek ji kalba mumis (kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų). Kita vertus, – pažvelgus kiek kitaip, – būtina pripažinti, jog tam tikru požiūriu kiekvienas iš mūsų esame gimtosios kalbos kūrėjai ir augintojai, neturintys teisės nusišalinti nuo šio sunkaus, bet labai prakilnaus darbo. Tad kalba, nors ir auganti tarsi pati savaime, vis dėlto turi savo *augintoją* – ne kurį nors vieną paskirą žmogų, o *visą tautą, kaip kolektyvinį kalbos auginimo subjektą*, nors tai ir nepaneigia išvados, kad prie gimtosios kalbos auginimo darbo galime ir privalome prisidėti kiekvienas – juk galų gale visi mes, kaip paskiri atsakingi asmenys, esame savo gimtosios kalbos augintojai.

Mes esame atsakingi už žodžius, kurių šaknims yra mažiausiai šeši ar septyni tūkstančiai metų – tai tik apytikris jų amžiaus įvertinimas, nes indoeuropeistika pajėgi rekonstruoti maždaug tokį laiko horizontą. Antai žvelgdami į žvaigždėtą dangų mes matome šviesą, kuri savo žvaigždę paliko prieš kelis tūkstančius metų, jei nuotolis iki tos žvaigždės yra keli tūkstančiai šviesmečių. Mes stebimės svetimuose kraštuose išvydę kerojančius milžiniškus medžius – sekvojas, kriptomerijas ir gająsias pušis, kurioms jau keli tūkstančiai metų, ir niekaip negalime patikėti, kad jos, nepaisant tokio neįtikėtino amžiaus, yra vis dar gyvos ir vis dar augančios, bet sunkiai suvokiame ar tiesiog trumparegiškai nepastebime, kad lietuvių kalbos žodžiai yra tokie pat seni ir tokie pat gyvi – ir kad jie yra visų mūsų dvasinė savastis, kurią dabar jau mes patys privalome auginti ateičiai, ateities kartoms. Ir būtent jie – tūkstantmečiai gimtosios kalbos žodžiai – suteikia mums tą gyvastingą prigimties alsavimą, kuriuo alsavo ir tolimieji mūsų protėviai.

Gimtosios kalbos žodžiai yra būtiški, jie suteikia mums galutinį prasmės horizontą – tokį, kuriam dar platesnio horizonto jau nereikia, ir plačiausią tikrovės interpretavimo kontekstą – tokį, kuriam nereikia dar platesnio jį patį aiškinančio konteksto. Kalba nubrėžia mūsų autentiškos būties ribas ir apibrėžia savastingą mūsų būties kontūrą. Būdama visos kalbinės bendruomenės nuosavybė,

ji kartu yra ir didžiausias asmeninis kiekvieno iš mūsų turtas. Ši kalbai būdinga bendruomeniškumo ir asmeniškumo dialektika taip pat yra labai svarbi: juk kalba ne tik išreiškia abstrakčias mintis, kurias įmanoma aiškiai suvokti protu ir tiksliai perduoti – komunikuoti – kitiems kalbinės bendruomenės nariams, ir ne tik konkrečiais žodžiais nurodo įprastus fizinius referentus, kuriuos galima patirti jaslėmis, bet ir išreiškia subtiliausius jausmų atspalvius, kurių mes jau nepajėgiame vienas kitam perteikti jokiais kitais – nekalbiniais – būdais. Be abejo, mes nesame pajėgūs *tiesiogiai* jausti kito žmogaus jausmų (arba, pasakant dar tiksliau, nors ir ne visiškai taisyklingai, netarpiškai *jausti* kito žmogaus *jausmais*) – galime tik iš šono stebėti jį jaučiantį, o pats kito žmogaus jausmas mums pasilieka tiesiogiai nepatiriamas. Vis dėlto žmogus, kalbėdamas kalba, ypač gimtąja, tuos jausmus mums komunikuoja – ir ne tik šiaip komunikuoja, bet ir, sakytume, dalijasi jais su mumis slaptingos jausmų komunikacijos būdu, bent iš dalies perteikdamas ir savo skausmą bei džiaugsmą, savo patiriamą prasmės stygių bei prasmės pilnatvę. Tad kalba yra ne tik *susikalbėjimo* (įprastos *informacinės komunikacijos*), bet ir *susijautimo*, sakytume, *jausmų bendrystės*, *jausmų komunikacijos* priemonė.

Tai be galo svarbi kalbos funkcija, ir šiuo atžvilgiu kalba yra unikalus fenomenas visoje tikrovėje: paradoksalių gimtosios kalbos unikalumą lemia tai, kad ji, būdama bendruomeniška, visos kalbinės bendruomenės nuosavybė ir bendras jos turtas, kartu yra ir *brangiausias asmeninis kiekvieno iš mūsų turtas*. Matyt, nesuklysiu pasakęs, kad lietuvių kalba – tai ir didžiausias bendras visos lietuvių tautos turtas, ir didžiausias asmeninis kiekvieno paskiro lietuvių turtas. Dvasios plotmėje kalbos galimybės – begalinės. Kiekvienoje kalboje yra daugybė žodžių, tie žodžiai turi daugybę reikšmių ir begalę dar subtilesnių reikšmės atspalvių, kurie savo ruožtu gali būti labai skirtingai suvokiami skirtingų ta pačia gimtąja kalba kalbančių žmonių ir juo labiau visas kitas kalbas vartojančių bendruomenių narių, bandančių kalbėti svetimomis kalbomis bei suvokti savitą jų etosą. Įvairios kultūrinės sąsajos bei semantinės asociacijos steigia nepaprastai įvairų kalbos pasaulį – būdamas toks įvairus, jis gali kuo puikiausiai perteikti mūsų sielos kontūrą, išreikšdamas mūsų giliausiąją esmę bei autentišką mūsų savastį. Kartu šis kalbos pasaulis leidžia mums savo mintis bei jausmus komunikuoti kitiems žmonėms – ar net dalytis su jais bendrąja prasme ir drauge patiriama būtis – prasmingo buvimo kartu – pilnatve: kalbėdami kalba, ypač gimtąja, tampame slėpiningos *bendrystės prasmėje* ir *bendrystės pilnatvėje* – *prasmės komunikacijos* ir *pilnatvės komunikacijos* – dalyviais.

Svarstydami apie kalbos filosofiją neturėtume manyti, jog panašūs teoriniai klausimai turėtų rūpėti tik filosofams ir kalbininkams. Ne – filosofiniai svarstymai apie gimtosios kalbos prigimtį ir tolesnį jos auginimą turėtų būti svarbūs visai kalbinei bendruomenei, visiems tautos nariams ir ypač politikams, ant

kurių pečių gula labai sunki atsakomybės už tautos ateitį, kalbos ateitį ir gimtąją kalba kuriamos literatūros ateitį našta. Pagaliau ir atsakomybės ne tik už paskirų asmenų gerovę, bet ir už visos tautos egzistencinės prasmės orientyrų steigimą bei išsaugojimą našta. Nuolat girdėdami, kad lietuvių kalba yra baudžiauninkų kalba, muzikų kalba, arba kad joje nesama terminų, kuriais galėtų būti reiškiamos sudėtingos mokslinės sąvokos; vis verčiami klausytis mokslininkams humanitarams skirtų nurodymų svetimomis kalbomis rašyti *rimtus* mokslinius tekstus – kurti, arba, valdininkų žargonu tariant, *gaminti* (lyg kokiam me mokslo kalbos fabrike) vadinamąją *prestižinę mokslinę produkciją*, skirtą publikuoti *užsienyje* leidžiamuose *prestižiniuose* žurnaluose, mes, Lietuvos humanitarai, neturime teisės tylėti, nes tai – drąsiai pripažinkime – tautos atžvilgiu išdavikiška ir net nusikaltėliška mokslo biurokratų, kuriems apskritai nederėtų suteikti teisės auklėti ir mokyti mokslininkų, pozicija.

Apie tai kalbant verta priminti, kad gelminė humanitarinių mokslų prigimtis bei prigimtinė esmė yra susijusi su *prasmėmis* – jų gimdymu, suvokimu, interpretavimu ir dalijimusi jomis. Ir tai yra pagrindinė takoskyra, skirianti humanitariką nuo gamtos mokslų, kurie, remdamiesi empiriniais faktais, padaro, kad mūsų egzistavimas šioje žemėje būtų fiziškai įmanomas, o štai humanitariniai mokslai privalėtų laiduoti, kad mūsų egzistavimas būtų ne tik fiziškai įmanomas, bet dar ir prasmingas. Tad humanitarika kalba apie visiškai kitus dalykus – apie būties prasmės horizonto atradimą, steigimą, išsaugojimą ir to atradimo bei išsaugojimo galimybės sąlygas.

Humanitarika operuoja prasmėmis, o ne nuogais faktais. Tiesa, ir humanitariniuose moksluose neretai turime reikalą su faktais, bet jie niekada netampa – ar bent jau neturėtų tapti – savitiksliais dalykais, išlikdami svarbūs tik tiek, kiek prisideda prie prasmės paieškų. Nuogo empirinio fakto statusas humanitarikoje visiškai kitas nei gamtos moksluose, kuriems rūpi sužinoti tiksliai konstantų vertes, konkrečius fizinių, cheminių bei kitokių gamtinių būsenų parametrus ir apskritai daugybę įvairiausių empirinių faktų, itin svarbių technologijoms kurti, o technologijos, kaip visi puikiai žinome, teikia apčiuopiamą *praktinę naudą*. Humanitarikoje faktai tėra antrinės svarbos dalykas – jokios *praktinės* naudos jie neteikia, jų neįmanoma panaudoti technologijoms kurti, be to, patys savaime, iki bandymų juos interpretuoti, šie faktai nieko nesako apie prasmę, o juk būtent ji ir rūpi – ar privalėtų rūpėti – humanitariniams mokslams.

Mat nėra taip svarbu, kada kuris nors rašytojas gimė ir kada mirė, arba kada rašė vieną ar kitą kūrinį – esminis dalykas yra autoriaus kūryboje atsiveriančios prasmės, kurios tam tikrais mūsų gyvenimo momentais dėl įvairių asmeninių priežasčių bet kuriam iš mūsų gali netikėtai atsiverti kaip egzistenciškai be galo svarbios ir vėliau aidėti sieloje praėjus dešimtims metų po kūrinio perskaitymo. Ir tos prasmės negali būti pagaunamos niekaip kitaip – tik gimtąją kalba. Rašant

ne tik pačius grožinius tekstus, bet ir mokslo veikalus apie gimtąją kalbą sukurtus literatūros kūrinius, kitomis – negimtosiomis – kalbomis jau neįmanoma adekvačiai, neprarandant esminių reikšmės bei prasmės niuansų, perteikti tų mokslinių įžvalgų, kuriomis siekiama rekonstruoti analizuojamų tekstų prasmės horizontą. Jokia svetima kalba neįmanoma parašyti iš tiesų gero mokslinio teksto nei apie gimtąją kalbą sukurtą grožinę literatūrą, nei apie autentišką, iš patirties gelmių kylančią filosofiją – juo labiau originaliai filosofiškai mąstyti.

Grįžtant prie minties apie kalbą būdingą prigimties (natūros) ir kultūros dialektiką, verta prisiminti kalbinių gebėjimų įgimtumo hipotezę: pasak šios hipotezės, kiekvienas naujagimis tarsi savaime „pasigriebia“ savo tėvų gimtąją kalbą ir „įsidiegia“ ją savyje. Mes čia matome akivaizdžią prigimties ir kultūros sąsają: tai, kas mums iš pat pradžių buvo duota ne kultūriškai, o beveik biologiskai, sakytume, suteikta pačios biologinės žmogaus prigimties, vėliau – sąmoningoje gyvenimo fazėje – privalo būti užbaigta aktyviomis kultūrinėmis pastangomis, veržliu kultūros kultivavimu. Turiu mintyje gimtąją kalbą kaip *prigimtinę duotį*, kuri, mums anksčiau ar vėliau tapus sąmoningais žmonėmis, privalo virsti *kultūrine užduotimi*. Todėl visų mūsų, humanitarų, labai svarbi užduotis, sakytumė, visų mūsų tiesioginės atsakomybės ir net mūsų savigarbos dalykas yra aiškinti politikams bei mokslo biurokratams, kad rašyti humanitarikos sričių mokslo veikalus yra kas kita nei gamtamokslinius tekstus.

Faktai gamtos moksluose yra ne tik gerokai svarbesni nei humanitarikoje – jie visų pirma yra beasmeniai, niekaip nežymėti konkrečios vietos, kurioje gyvena viena ar kita tauta, tautinės tapatybės ir su ja susijusių prasmės laukų atžvilgiu, todėl yra *kosmopolitiškai universalūs*, o humanitarų interpretuojamoms kultūrinėms prasmėms – net ir universaliai („kosmopolitiškai“) reikšmingoms – visada svarbi pati *vieta*, kurioje jos steigiamos, ir būtent šiuo atžvilgiu visos prasmės yra neišvengiamai *lokalios*. Visos kultūrinės prasmės, net ir tos, kurios vėliau tampa universaliai reikšmingos, užgimsta ir iš pradžių gyvuoja būtent kaip *lokalios* prasmės, tam tikru metu įsteigtos konkrečių kultūrinių bendruomenių, gyvenančių konkrečiose geografinėse vietose.

Tik gimtoji kalba yra pakankamai jautri kultūriškai steigtos prasmės lokalumui, gebėdama perteikti tai, ką pavadintume savita „vietos išmintimi“. Tai suvokus tampa aišku, kad parašyti gerą fizikos, chemijos ar molekulinės biologijos veikalą yra visiškai kita ir kitokia – kito pobūdžio, kitos prigimties ir kitos kultūrinės paskirties – užduotis nei parašyti gerą mokslinį tekstą apie bet kuri humanitarikos objektą. Ši išvada rodo akivaizdi jau vien atsižvelgiant į aplinkybę, kad kai kurios subtilesnės tyrėjo humanitaro išvelgtos prasmės – ypač tos, kurios yra suaugusios su pačia jų steigties vieta ir perteikia „vietos išmintį“ – niekaip ir niekada negalės būti tinkamai perteiktos jokiais svetimomis kalbomis.

Kai tautiniai mokslo biurokratai ir politikai pagaliau supras esminį humanitarikos ir gamtamokslio skirtumą, galbūt pasibaigs brutali lietuvių kalbos gujimo iš beveik visų mokslų praktika, stumianti Lietuvos humanitarus į dirbtinai formuojamą dvasinio ar virtualaus egzilio užribį. Aklas tarptautiškumo, brutaliai peršamo be jokio organiškiesnio strateginio numatymo, kaip turėtų būti vykdoma viena ar kita mokslinė programa, vaikymasis rizikuoja virsti tragiškais rezultatais nacionalinei kultūrai. Prarandamos prasmės, ir mokslininkai, rašydami tekstus kitomis kalbomis, neparašo jų savąja. Ir kaip, tarkime, po šimto ar dviejų šimtų metų mūsų ainiai vertins mūsų indėlį į Lietuvos kultūrą? Pavyzdžiui, mes dabar galime su pasididžiavimu žvelgti į XVI a. lietuvių literatūrą, kuri atrodo labai įspūdingai palyginti su XVII ar XVIII šimtmečiais kurta raštija. Mes galime žavėtis šią literatūrą kūrusiais autoriais ir juos kelti sau pavyzdžiu. O ką mūsų ainiai pasakys mums patiems, išvydę daugybę mokslinės humanitarikos tekstų, pagal to meto madą parašytų užsienio kalbomis, bet suformuluotų primityvoka kalba, tarsi be įkvėpimo ir su aiškiai pastebimais trūkiais ar net skylėmis prasmės audinyje? Turėdami mus mintyje jie, be abejo, paklaus: o kur yra *jų* (kitaip tariant, *mūsų*) lietuviški tekstai? Kur jų indėlis į pasaulio kultūrą?

Toli gražu nėra taip, kaip kadaise manė sovietai – kad tautinė kalba atveria tik tam tikrus formalius, turinio požiūriu neesminius dalykus. Anais laikais būdavo nuolat įkyriai kartojama: tarybinė kultūra yra internacionalinė savo turiniu ir tautinė savo forma. Tačiau taip tikrai nėra: juk kiekviena kalba atveria tokius prasmų horizontus, kokių jokia kita kalba nėra pajėgi atverti. Kiekviena kalba – tai tarsi takelis, leidžiantis užkopti į prasmės kalną. Šis kalnas turi daug viršukalnių, ir kiekvieną iš jų įmanoma pasiekti tik kopiant vienu vieninteliu kurios nors kalbos takeliu. Vienas iš tokių takelių, vedančių į tarsi jam vienam skirtą prasmės kalno viršukalnę, yra būtent lietuvių kalbos takelis – į minėtą viršukalnę įmanoma pakilti tiktai šios vienintelės kalbos taku. Galima pasakyti ir kiek kitaip: yra tam tikrų mokslinių, filosofinių ir net paprasčiausių kasdienių turinių, kurie nei pamąstyti, nei pasakyti negalės būti kitaip nei lietuviškai. Ir iš tiesų – kopiant vieninteliu lietuvių kalbos takeliu įmanoma atrasti bei kitiems atverti tokių savitų filosofinių išvalgų, kurių tikrai neįmanoma aptikti į minėtą prasmės kalną žengiant kitų kalbų takais. Gimtoji lietuvių kalba mums leidžia išvysti tokius prasmės horizontus, kurių neįstengtume pamatyti žvelgdami kitų kalbų akimis.

Todėl mums visiems tenka labai didelė atsakomybė už savo gimtąją kalbą. Ne tik mokytojams, kurie visada iškildavo kaip sąmoningumo pavyzdžiai kitiems humanitarams, bet ir visai akademinėi bendruomenei. Ir, be abejo, kalbos politikams: juk mes kalbame ne šiaip apie savo valstybės sėkmės ar

nesėkmės istoriją – mes kalbame apie mūsų tautos išlikimą, mūsų tautos gyvasties tęstinumą.

Kalbėti gimtąja lietuvių kalba, ją visais būdais auginti ir puoselėti – didi garbė ir kartu labai didelis įpareigojimas. O gimtąją kalbą augindami, puoselėdami ir saugodami visada atminkime, kad tai darome ne veltui: juk ontologinė lietuvių kalbos paskirtis – būti gelminiu būties ir būtiškosios gyvasties šaltiniu kiekvieno iš mūsų sielai. Jei išsaugosime lietuvių kalbą, išliks ir pati lietuvių tauta.

Gimtosios kalbos sparnai, pagal gimties ir prigimties dėsnį augantys mums iš pečių, yra lengvi – ir jie kelia mūsų dvasią iki pat dvasios aukštybių. Tad kiekvieną kartą, kai pasirodys, kad atsakomybė už gimtosios kalbos išsaugojimą prislegia mūsų pečius kaip nepakeliamai sunki našta, prisiminkime lietuvių kalbos sparnų, keliančių mus į aukštybes, lengvumą.

Įteikta 2017 m. birželio 12 d.

NAGLIS KARDELIS

Filosofijos istorijos ir logikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva

naglis.kardelis@fsf.vu.lt